

А. П. Мазур,
викладач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 343.36 (477)

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, ЩО ВСТАНОВЛЮЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Стаття присвячена аналізу існуючих підходів до класифікації злочинів проти правосуддя. Запропоновано власну класифікацію цієї групи злочинів, у якій за критерій класифікації взято безпосередній об'єкт. Розкрито зміст конституційних принципів діяльності органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та суду, на які посягають злочини проти правосуддя, об'єднані у першій групі запропонованої класифікації. Акцентована увага на високій суспільній небезпеці згаданої групи злочинів та їх високій латентності.

Ключові слова: класифікація, злочини проти правосуддя, конституційні принципи діяльності.

Однією з найбільших цінностей сучасної правової держави є право особи на справедливе і незалежне правосуддя. Відповідно важливим завданням правової держави є гарантування захисту прав людини справедливим судом, який у своїй діяльності керується виключно законом. Однак правосуддя само потребує правового захисту. Одним із засобів його охорони виступають кримінально-правові норми, що зосереджені у XVIII розділі Особливої частини Кримінального кодексу України [1] та утворюють механізм кримінально-правового забезпечення здійснення правосуддя. Зазначені норми, забезпечуючи захист спільного об'єкта — інтересів правосуддя, володіють певними системними ознаками та формують відносно самостійні групи.

Систематизація норм, що містяться в Особливій частині, має два рівні: перший передбачає об'єднання норм у розділи, а також чітку послідовність розміщення цих розділів стосовно один одного; другий рівень багатого в чому похідний від першого і передбачає формування певних класифікаційних груп у середині розділу. Розміщення норм у структурі окремого розділу в певній послідовності необхідно для правильної кваліфікації діяння, полегшує можливість застосування тієї чи іншої статті, розуміння ступеня суспільної небезпеки цих злочинів.

Вперше питання відповідальності за злочини проти правосуддя привернуло увагу науковців у сімдесятих роках минулого століття, що скоріш за все було зумовлено появою у Кримінальному кодексі 1960 року як УРСР так і РСФСР самостійного розділу “Злочини проти правосуддя”. Свої праці теорії злочинів проти правосуддя присвятили у свій час М. І. Бажанов, І. С. Власов, Ш. С. Рашковська, І. М. Тяжкова. Не залишили поза увагою питання злочинів проти правосуддя і сучасні вчені, зокрема це питання досліджувалось Ю. В. Александровим, Б. В. Здравомисловим, М. П. Джуган, Л. В. Лобановою, П. С. Матишевським, В. А. Мисливим, С. С. Мірошниченком та іншими.

Метою статті є аналіз існуючих підходів до класифікації злочинів проти правосуддя, обґрунтування власного підходу до класифікації та визначення, на які саме конституційні принципи діяльності органів, що здійснюють досудове

розслідування, прокуратури та суду посягають злочини об'єднані першою групою запропонованої автором класифікації.

Залежно від критерію, який покладено в основу класифікації злочинів проти правосуддя, можна виділити декілька найбільш поширених підходів:

1. Класифікація за суб'єктом злочину, або ще за способом впливу на об'єкт злочину;
2. Класифікація за суб'єктом та об'єктом злочину, як за взаємопов'язаними системоутворюючими ознаками;
3. Класифікація за об'єктивною стороною злочину;
4. Класифікація за безпосереднім об'єктом злочину.

Ш. С. Рашковська за основу класифікації (як критерій) бере суб'єкт злочину. На її думку: "Цей критерій дозволяє більш чітко визначити особливості окремих груп досліджуваних злочинів, краще усвідомити ступінь їх суспільної небезпеки і тим самим детальніше вивчити окремі склади злочинів, що входять до зазначених груп" [2, с. 15].

Науковець поділяє всі злочини проти правосуддя на такі групи:

— злочини проти правосуддя, що вчиняються посадовими особами — працівниками органів, що здійснюють дізнання, досудового слідства, прокурорами, суддями;

— злочини, що вчиняються особами, які недотримуються покладених на них законом обов'язків сприяння здійсненню правосуддя;

— злочини, що вчиняються засудженими та іншими особами, до яких було застосовано той чи інший вид кримінально-правового примусу;

— злочини, що вчиняються іншими особами, які перешкоджають здійсненню правосуддя.

А. Сахаров, Н. Носкова, здійснюючи класифікацію досліджуваних злочинів, за критерій поділу брали також суб'єкт злочину. Їхня класифікація складається з трьох груп:

- 1) злочини, що вчиняються працівниками правоохоронних органів;
- 2) злочини, що вчиняються громадянами;
- 3) злочини, що вчиняються особами, які відбувають покарання [3, с. 46].

Б. В. Здравомислов, беручи за критерій поділу також суб'єкт злочину, виділяв схожі із зазначеними вище три групи злочинів проти правосуддя:

— злочини, які вчиняють посадові особи — працівники правоохоронних органів;

— злочини, що вчиняються особами, щодо яких застосовані міри правового примусу;

— злочини, які вчиняються іншими особами, які порушують загальногромадянські обов'язки сприяти здійсненню правосуддя [4, с. 431].

Хоча класифікація злочинів проти правосуддя з урахуванням ознак суб'єкта має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки допомагає зорієнтуватися, від кого саме захищено правосуддя, а також правильно визначити особу, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності за відповідною статтею кримінального закону, на наш погляд, вона містить низку суттєвих недоліків. По-перше, при такій класифікації ігнорується принцип систематизації норм Особливої частини Кримінального кодексу, по-друге, суб'єкти злочинів проти правосуддя мають настільки різні процесуальні статуси, що їх важко об'єднати в однорідні групи, по-третє, спеціальний суб'єкт є похідним від специфічного об'єкту злочину (в цьому випадку суспільні відносини по здійсненню правосуддя).

Власну авторську концепцію класифікації злочинів проти правосуддя пропонує Л. В. Лобанова. Автор відмовляється від класифікації за одним критерієм та пропонує застосовувати одразу декілька критеріїв. На першому етапі логічно виділити дві групи злочинів проти правосуддя, в одну з яких входитимуть злочини, що вчиняються спеціальним суб'єктом, а в другу — злочини, що вчиняються іншими

особами, наділеними лиш ознаками, що є обов'язкові для будь-якого суб'єкта злочину. У свою чергу, злочини, що вчиняються в сфері правосуддя спеціальними суб'єктами, можуть піддаватись подальшій класифікації із врахуванням тих особливих якостей, якими наділені їх виконавці. Після цього такі підгрупи із врахуванням конкретного змісту і виду тих завдань, виконання яких ускладнюється відповідним злочином, поділяються на структурні частини.

Так, виокремлюються посягання на правосуддя як на:

- а) пізнавально-правозастосовчу діяльність;
- б) охоронну діяльність;
- в) процесуально-упорядковану діяльність [5, с. 33].

Однак з приводу наведеної класифікації варто погодитись з А. В. Федоровим, який зауважив, що надмірна ускладненість, невиправдана громіздкість, багатоступеневість запропонованої Л. В. Лобановою класифікації розглянутих злочинів, на наш погляд, викликають сумнів щодо її доцільності і значення для практичного застосування [6, с. 62].

П. С. Матишевський, розглядаючи питання поділу злочинів проти правосуддя, за основу диференціації виділяє суспільно корисні блага: "Видові об'єкти злочинів визначають особливості суб'єктів відносин, проти яких спрямовані злочини зазначеного виду, і блага, які належать цим суб'єктам і яким може бути заподіяна або спричинюється шкода.

Зокрема автором виділяються три групи таких суб'єктів:

- 1) особи як учасники або інші суб'єкти кримінального чи цивільного процесу;
- 2) органи дізнання, слідства, прокуратури, суди загальної юрисдикції;
- 3) підрозділи судово-виконавчої служби та кримінально-виконавчі органи.

Злочини проти правосуддя посягають на п'ять різновидів суспільно корисних благ, які належать вказаним вище суб'єктам, а саме:

- 1) права та інтереси особи, що охороняються законом, якими вона наділена як учасник або інший суб'єкт кримінального чи цивільного процесу;
- 2) інтереси всебічного, повного і неупередженого розслідування і судового розгляду кримінальних справ;
- 3) безпеку, честь і гідність суддів;
- 4) інтереси своєчасного присікання та розкриття злочинів;
- 5) інтереси забезпечення неухильного виконання судових рішень та вироків" [7, с. 592].

Не менш важливою є класифікація злочинів проти правосуддя за традиційним критерієм — видовим або безпосереднім об'єктом. Без такого групування не можливо наглядно показати, що саме в правосудді підлягає особливій охороні зі сторони кримінального закону. Першою операцією у побудові класифікації подібного роду має бути відділення злочинів, що порушують умови, необхідні для успішного здійснення процесуальних функцій від посягань на суспільні відносини, які забезпечують виконання завдань, що стоять перед правосуддям.

М. І. Бажанов одним з перших запропонував таку класифікацію. Він дав таку класифікацію злочинів проти правосуддя:

1) злочини, які посягають на конституційні принципи діяльності органів, що здійснюють дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду (ст. ст. 371, 372, 374, 375, 376, 397 КК України).

2) злочини, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, майно суддів, народних засідателів, присяжних та інших учасників судочинства (ст. ст. 377, 378, 379, 398, 399, 400 КК України).

3) злочини, які перешкоджають одержанню достовірних доказів та істинних висновків у справі (ст. ст. 373, 383, 384, 385, 386 КК України).

4) злочини, які перешкоджають своєчасному розкриттю та присіченню злочинів (ст. ст. 380, 381, 387, 395, 396 КК України).

5) злочини, які перешкоджають виконанню вироку (рішення, ухвали, постанови) і призначеного до відбування покарання (ст. ст. 382, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394 КК України) [8, с. 415–416].

Прихильником цієї позиції виступає також М. І. Панов, який пропонує аналогічний варіант класифікації злочинів проти правосуддя [9, с. 506–507].

Александров Ю. В. пропонує таку класифікацію злочинів проти правосуддя за безпосереднім об'єктом:

1) злочини проти правосуддя, що вчиняються службовими особами, які здійснюють чи забезпечують здійснення правосуддя;

2) злочини проти правосуддя, вчинювані особами, на яких покладено обов'язки зі сприяння у здійсненні правосуддя;

3) злочини проти правосуддя, вчинювані засудженими або особами, які перебувають під вартою;

4) злочини проти правосуддя, вчинювані особами, які не мають безпосереднього відношення до здійснення правосуддя;

5) злочини, що посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку та інші блага й інтереси захисників чи представників особи у зв'язку з їх діяльністю з надання правової допомоги [10, с. 459–450]. Однак зауважимо, що автор цієї класифікації фактично суперечить сам собі, оскільки безпосередній об'єкт злочину виступає критерієм поділу лише для п'ятої групи, інші ж групи класифіковані за суб'єктом злочину.

На основі аналізу різноманітних підходів до класифікації злочинів проти правосуддя та враховуючи останні зміни в законодавстві, які відбулись у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України, пропонуємо іншу класифікацію, в основу якої покладено такий критерій, як безпосередній об'єкт злочину:

1. Злочини, які посягають на конституційні принципи діяльності органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та суду. До них належать завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою (ст. 371), притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372), примушування давати показання (ст. 373), порушення права на захист (ст. 374), постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375), втручання в діяльність судових органів (ст. 376), незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду (ст. 376¹), втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК України);

2. Злочини, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, майно суддів та інших учасників судочинства. До цієї групи належать погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377), умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 378), посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379), погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398), умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399), посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК України);

3. Злочини, які перешкоджають одержанню достовірних доказів та істинних висновків у справі (кримінальному провадженні). До них належать завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383), завідомо неправдиве показання (ст. 384), відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385), перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України);

4. Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують своєчасне розкриття та припинення злочинів. Зокрема це — невжиття заходів безпеки

щодо осіб, взятих під захист (ст. 380), розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381), невиконання слідчим вказівок прокурора (ст. 381¹), розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст. 387), приховування злочину (ст. 396 КК України);

5. Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують належне виконання вироку, рішення, ухвали, постанови та призначеного покарання. Це, у свою чергу — невиконання судового рішення (ст. 382), незаконні дії щодо майна на яке накладено арешт, або яке описане чи підлягає конфіскації (ст. 388), ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389), умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості (ст. 389¹), ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі (ст. 390), злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391), дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392), втеча з місця позбавлення волі, або з-під варти (ст. 393), втеча із спеціалізованого лікувального закладу (ст. 394), порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК України).

Враховуючи специфіку об'єктів першої групи злочинних посягань, а саме суспільні відносини, якими забезпечується дотримання органами, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та суду конституційних принципів здійснення правосуддя в Україні, вважаємо за необхідне детальніше зупинитись на цій групі злочинів.

Так, наявність кримінальної відповідальності за завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України) ґрунтується на положеннях ст. 29 Конституції України [11], яка встановлює, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

Відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України) обумовлюється положеннями ст. 62 Конституції України, відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ще однією конституційною гарантією здійснення правосуддя є право особи на захист, що, в свою чергу, ґрунтується на положеннях ст. 59, ч. 2 ст. 63 та п. 6 ст. 129 Конституції України. Кримінальна відповідальність за порушення цих конституційних положень передбачена ст. 374 КК України "Порушення права на захист" та ст. 397 КК України "Втручання в діяльність захисника чи представника особи".

Відповідно до ст. 28 та ст. 62 Конституції України ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, а обвинувачення не може ґрунтуватись на доказах, одержаних незаконним шляхом. Цими конституційними гарантіями й обумовлена наявність у Кримінальному кодексі України відповідальності за примушування давати показання (ст. 373 КК України).

Встановлення відповідальності за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375 КК України) обґрунтовано положеннями ч. 1 ст. 124, ст. 127, ч. 1 ст. 129 Конституції України, якими визначається принцип незалежності та самостійності судової гілки влади. Кримінально-правова охорона принципу незалежності та недоторканності суддів забезпечується наявністю кримінальної відповідальності за втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК України) та за незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду (ст. 376¹ КК України).

Позитивним є те, що усі згадані вище конституційні гарантії здійснення правосуддя знайшли своє відображення і в нормах Кримінального процесуального кодексу України, що набув чинності 19 листопада 2012 р. [12].

Розглядаючи детально злочини, які посягають на конституційні принципи діяльності органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та суду, не можна залишити поза увагою таку особливість цієї групи, як їх висока латентність. У своїй монографії, яка присвячена проблемам протидії та запобігання злочинам правосуддя, С. С. Мірошніченко справедливо зазначає: “З огляду на свою латентність, ця категорія злочинів посідає одну з найнижчих сходинок за чисельністю у загальній статистиці злочинів проти правосуддя. Разом з тим серед усіх злочинів ці діяння посягають на найбільш важливі суспільні відносини, що є основою справедливого правосуддя, і вчинення хоча б одного з них може призвести до більш негативних наслідків, ніж аналогічна низка хоча й численних, проте однотипних злочинів на кшталт порушення правил адміністративного нагляду” [13, с. 87].

Таким чином, різноманітність юридичної природи злочинів проти правосуддя потребує здійснення їх наукової класифікації з метою більш глибокого визначення основних напрямів розслідування, протидії та запобігання їм. Виходячи із змісту статті, вважаємо, що класифікація злочинів за безпосереднім або видовим об’єктом злочину є найбільш ефективною та оптимальною як для наукової, так і для практичної діяльності. Також, на нашу думку, є доцільним віднесення злочину, передбаченого ст. 373 КК України “Примушування давати показання”, саме до групи злочинів, що посягають на конституційні принципи діяльності органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та суду, враховуючи ті конституційні гарантії та соціальні цінності, на які посягає вказане злочинне діяння.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Текст] // ВВР. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.
2. *Рашковская, Ш. С.* Преступления против правосудия [Текст] : учебн. пособ. / Ш. С. Рашковская. — М. : ВЮЗИ, 1978. — 104 с.
3. *Сахаров, А.* Преступления против правосудия [Текст] / А. Сахаров, Н. Носкова // Социалистическая законность. — 1987. — № 11. — С. 46–48.
4. Уголовное право России. Особенная часть [Текст] / под ред. Б. В. Здравомыслова. — М. : Юрист, 1993. — 549 с.
5. *Лобанова, Л. В.* Преступления против правосудия: теоретические проблемы классификации и законодательной регламентации [Текст] / Л. В. Лобанова. — Волгоград : Изд-во Волгоградск. гос. ун-та, 1999. — 268 с.
6. *Федоров, А. В.* Понятие и классификация преступлений против правосудия [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Федоров Алексей Викторович. — Ульяновск, 2004. — 259 л.
7. Кримінальне право України. Особлива частина [Текст] : підручн. [для студ. юрид. вузів і ф-тів / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін. ; за ред. П. С. Матишевського та ін. — К. : Юрінком Інтер, 1999. — 896 с.
8. Кримінальне право України: Особлива частина [Текст] : підручн. / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — [2-е вид., переробл. і доп.]. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — 544 с.
9. Кримінальне право України: Особлива частина [Текст] : підручн. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — [4-те вид. переробл. і доп.]. — Х. : Право, 2010. — 608 с.
10. Кримінальне право України. Особлива частина [Текст] : підручн. / Ю. В. Александров, О. О. Дуров, В. А. Клименко, М. І. Мельник та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — [3-те вид., переробл. та доп.]. — К. : Атіка, 2009. — 744 с.
11. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Текст] // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Текст] // ОВУ. — 2012. — № 37. — Ст. 1370.

13. Мірошніченко, С. С. Злочини проти правосуддя: теорія та практика протидії [Текст] : монограф. / С. С. Мірошніченко. — К. : ПВК Десна, 2012. — 432 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 3 від 25 жовтня 2013 року)*

Надійшла до редакції 31.10.2013

Мазур А. П. Систематизация норм Криминального кодекса Украины, которые устанавливают ответственность за преступления против правосудия

Анализируются существующие подходы к классификации преступлений против правосудия. Предлагается собственная классификация данной группы преступлений, в которой как критерий классификации использован непосредственный объект. Раскрыто содержание конституционных принципов деятельности органов, что осуществляют досудебное расследования, прокуратуры и суда, на которые посягают преступления против правосудия, объединенные первой группой предложенной классификации. Акцентировано внимание на высокой общественной небезопасности упомянутой группы преступлений и их высокой латентности.

Ключевые слова: классификация, преступления против правосудия, конституционные принципы деятельности.

Mazur, A. P. Systematization of Criminal Code of Ukraine Establishing Responsibility for Crimes against Justice

The article is dedicated to the analyses of the existing approaches to the classification of crimes against justice. The author proposed his own classification of this group of crimes, which takes the immediate object as the criterion of classification. The content of constitutional principles of activity of the bodies which carry out pre-trial inquiry, the prosecution and court, the crimes against the legislature infringe on are included in the first group of proposed classification has been uncovered. The attention is paid to the high social danger of mentioned group of crimes and their high latency.

Keywords: classification, crimes against justice, constitutional principles of activity.

